הנרייטה סאלד

מנהיגה ציונית ו"אם הילדים"

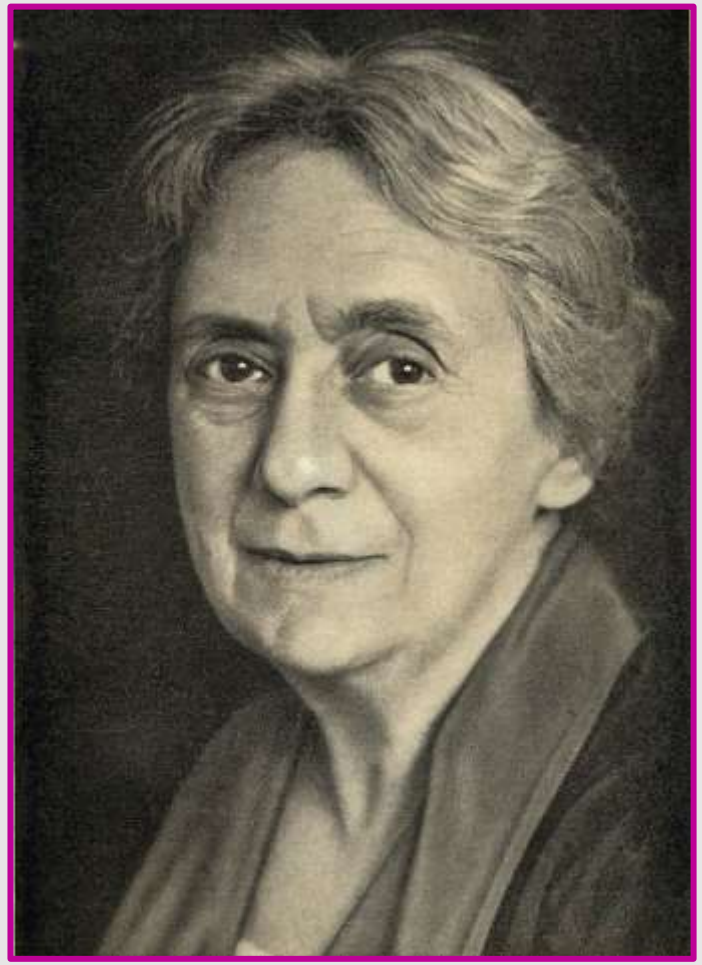

סאלד (במרכז)
עם ילדי ונערי
עליית הנוער

אבני מורשת

תחקיר וכתיבה
ד"ר שרה פולק

הנרייטה סאלד – מנהיגה ציונית ו"אם הילדים"

הנרְיֶיטה סאלְד (21 בדצמבר 1860 – 13 בפברואר 1945) הייתה מהמנהיגות הגדולות של התנועה הציונית.

היא הניחה את היסודות להקמת מערכות הבריאות, החינוך והרווחה למדינה שבדרך, והביאה לכל משימה שלה שילוב ייחודי של ערכים יהודים אמריקאים וליברליים, חזון ציוני, חברתי ואזרחי, ויכולות ארגוניות יוצאות מהרגיל.

הנרייטה עמדה בראש ארגון "עליית הנוער", שעסק בתקופת השואה ולאחריה, בהעלאת ילדים לארץ, דאגה לחינוכם ולשילובם בחברה הישראלית.

היא כונתה "אם הילדים", למרות שלא היו לה ילדים משלה ו"יום האם" (שנקרא היום "יום המשפחה") נחגג ב־ל' בשבט, שהוא יום פטירתה.

הנרייטה סאלד בבגרותה

צילום: אלכסנדר גנן, מתוך הספרייה הלאומית, אוסף שבדרון

משפחת סאלד

הוריה, סופיה שאאר ובנימין סאלד, היגרו מהונגריה והגיעו ב־21 בספטמבר 1859 לבולטימור, ארצות הברית. הנרייטה נולדה ב־1860 ולאחריה נולדו עוד שבע בנות. שלוש מאחיותיה נפטרו בגיל צעיר ותחושת האובדן ליוותה אותה כל חייה.

בנימין סאלד
מקור: הארכיון הציוני

ביתם של הורי הנרייטה היה בית חם. אביה היה בוגר בית מדרש לרבנים ובעל תואר ד"ר בלימודים קלסיים ובפילוסופיה, שכיהן כרב קהילת "אוהב שלום" בבולטימור.

הוא לימד אותה לקרוא ולכתוב בגרמנית ובעברית, וחשף אותה לקלאסיקות ספרותיות בצד ארון הספרים היהודי, חינוך שבאותם הזמנים היה שמור לבנים בלבד.

הנרייטה סייעה רבות לאביה בפעילותו הציבורית, כתבה ותרגמה (מגרמנית לאנגלית) מכתבים שקשורים לפעילותו כרב הקהילה, וליוותה אותו בפגישות עם אישים שונים.

**סופיה סאלד (במרכז)
וארבע משמונה בנותיה
(הנרייטה משמאל)**

תלמידה ומורה

הנרייטה למדה בבית ספר יסודי פרטי של הגברת אדמס והייתה תלמידה מצטיינת, שקריאה הייתה אהובה עליה. למרות שבאותה תקופה בנות רבות נישאו מייד לאחר סיום בית ספר יסודי, הנרייטה, בעידודו של אביה, נרשמה לבית הספר התיכון לבנות בבולטימור והייתה לנערה היהודייה הראשונה שלמדה במוסד זה. היא סיימה את לימודיה בתיכון בהצטיינות ובטכס הסיום, נשאה נאום שזכה לתשואות רמות ופורסם בעיתוני בולטימור באנגלית ובגרמנית.

בי"ס יסודי פרטי של גב' אדמס
מקור: דוונפורטסקולס/ מוזיאון ביה"ס

סאלד בת 17
מקור: המוזיאון היהודי בבולטימור

היא שאפה להמשיך ללמוד במוסד להשכלה גבוהה, אבל באותן השנים רוב האוניברסיטאות לא קיבלו ללימודים נשים, ולימוד בקולג' לנשים היה יקר מדי. סאלד הסתפקה בהרצאות שנועדו לציבור הרחב באוניברסיטת ג'ונס הופקינס והרגשת התסכול וההחמצה, ליוו אותה שנים רבות; היא חשבה שאם הייתה גבר הייתה מצליחה להתקדם יותר.

כדי להתפרנס היא הפכה למורה למתמטיקה ושפות בבית הספר היסודי לנערות שבו למדה, ולימדה במוסד זה במשך 15 שנים

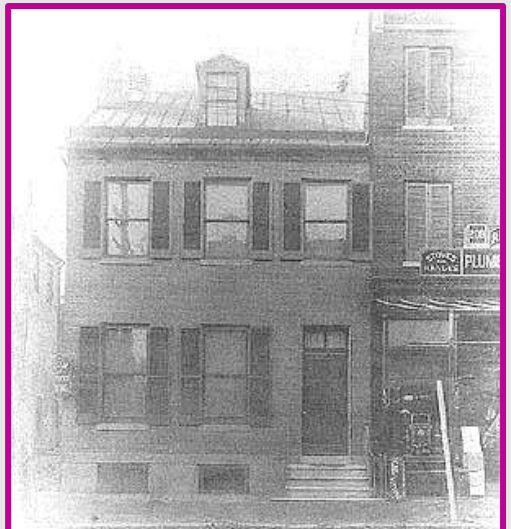
התקרבות לבעיה היהודית

ביוני 1881, כבת, 20 נסעה הנרייטה עם אביה לאירופה והכירה לראשונה את משפחות אביה ואִימה, ואת עולמם של יהודי אירופה. הביקור הותיר בה רושם חזק ועם חזרתה לארה"ב, נהגה הנרייטה ללכת, יחד עם אביה, לנמל כדי לפגוש את אותם הפליטים היהודים שברחו מפוגרומים (הַסּוּפוֹת בַּנֶּגֶב) ברחבי רוסיה ולהגיש להם סיוע. היא החליטה להקים בית ספר עֶרב לפליטים בשם: "אגודת משכילים יהודים", במטרה לסייע להם ללמוד אנגלית ולהכיר את התרבות האמריקאית. כך, היא חשבה, הם יוכלו להתערות בקלות יותר בארץ החדשה. בנובמבר 1889, פתחה את הכיתה הראשונה בעליית הגג של ביתה.

הגירה של יהודים מרוסיה לארה"ב, 1906-7

בית הספר הפך להצלחה גדולה והיא גייסה כספים ומצאה מקום לבית הספר, ובשנות פעילותו עברו בשעריו אלפי מהגרים.

בית משפחת סאלד בבולטימור

מקור: ארכיון הנשים היהודיות

עשר שנים לאחר מכן, בית הספר עבר לרשות עיריית בולטימור ובתי ספר דומים למהגרים, נפתחו בכל רחבי ארה"ב.

הפעילות ב"האגודה היהודית להוצאה לאור"

באותן השנים החלה התחזקות של הזהות היהודית בקרב הקהילה היהודית בארה"ב וב־1893 הצטרפה סאלד להתאחדות הציונית בבולטימור כשהיא מסבירה: "...חשתי כי הציונות מספקת לעמי הפצוע, קרוע וזב דם, זה עמי השנוא על הכול, אידאל שבכוחו לחבוק את הכול."

בצד פעילותה באגודה הציונית, היא התמנתה בגיל 33 לתפקיד מזכירת המערכת וחברת ההנהלה הראשית של "האגודה היהודית להוצאה לאור" (Jewish Publication Society of America), שפרסמה תרגומים באנגלית לספרי יסוד בהיסטוריה ובהגות היהודית.

בעבודתה עסקה בעבודות המנהלתיות, תרגמה בעצמה וערכה ספרים וקבצים שונים, ביניהם "ספר השנה ליהודי אמריקה". ולמרות תרומתה הרבה לארגון, היא לא תוגמלה כראוי ולא זכתה להכרה ביכולותיה ובהישגיה.

(**הנרייטה סאלד**, *משה סמילנסקי, "הנרייטה סאלד", עמוד 7*)

סמל האגודה היהודית להוצאה לאור

המעבר לניו יורק ומשבר האהבה

לאחר מות אביה, ב־1903, עברה הנרייטה יחד עם אימה ואחותה להתגורר בניו יורק. דירתן של נשות סאלד הפכה למרכז לנשים יהודיות משכילות שדנו בדרכים שונות לקדם את האידיאולוגיה הציונית.

באותה תקופה, הנרייטה החלה ללמוד בבית מדרש לרבנים קונסרבטיבים (The Jewish Theological Seminary), שבו לימדו גדולי החוקרים במדעי היהדות. היא התקבלה לאחר שהצהירה לדרוש תואר רב, והייתה האישה הראשונה ללמוד במוסד זה.

בבית המדרש לרבנים, סאלד פגשה את פרופ' לואיס לוי גינצבורג, שהיה כוכב עולה בתחום האקדמיה וצעיר ממנה ב־13 שנה. הנרייטה ולואיס התקרבו והיא סייעה לו במחקרו. כלפי חוץ היא הייתה ידידתו, אך בינה לבין עצמה נאלצה להודות כי היא מאוהבת. לאחר קשר בן ארבע שנים, ב־1909, שב גינצבורג לניו יורק מאירופה ובישר לסאלד כי הוא עומד להתארס.

למעלה:
לואיס לוי־גינצבורג

בית מדרש לרבנים קונסרבטיבים בניו יורק

הנרייטה שהייתה אז בת 47, חוותה משבר נפשי נורא. היא אושפזה בבית חולים כשהיא סובלת מעיוורון ולא יכלה לקרוא או לכתוב. העיוורון חלף לאחר מספר חודשים ומשבר זה הוביל אותה להשקיע את כל מרצה בעשייה ציבורית למען הציונות והיישוב בארץ. היא הנחילה לעולם את האמרה: "כל סיום הוא גם התחלה חדשה", החרותה עד היום על הקיר בכניסה לבית החולים הדסה הר הצופים.

ביקור בארץ ישראל

בשנת 1909, קיבלה פרס כספי גדול מהאגודה היהודית להוצאה לאור על עבודתה המסורה. בתקווה שזה יסייע להתגבר על שברון הלב, היא החליטה לנצל את הכסף לביקור בארץ ישראל. לאחר טיול ארוך באירופה, הגיעה עם אמה בת ה־70 לארץ ישראל.

היו אלה ימי העלייה השנייה והניגוד בין נופי ערי אירופה והיישוב בארץ היה עצום. מצד אחד, הן נחשפו לעוני, לדלות ולחולי הרב ששרר באותה התקופה בארץ ישראל ובעיקר למחלת הגרענת אשר הייתה נפוצה בשל תנאי ההיגיינה הירודים, ומצד שני הן התרשמו רבות מהמושבות החדשות, מהחלוצים ומנופי התנ"ך והיישוב הישן, כפי שכתבתה לידידותיה:

"כאשר הגעתי לארץ ישראל ונסעתי מהרי הצפון דרומה בעגלה, ניתנה לי הזדמנות להריח את ריח האדמה, לחכך כתפיים עם האנשים. בדרך זו נפקחו עיניי והותירו אותי מאוזנת. התוצאה היא שאני עדיין ציונית, יתר על כן אני משוכנעת יותר מאשר אי־פעם שאם לא ציונות, אזי הכחדה של היהודים"

למעלה:
הנרייטה (משמאל) ואימה בירושלים, 1910

מימין:
הנרייטה בביקורה בארץ

יסמין לוביץ: עיבוד ואיגום: צוקי שלו

הקמת ארגון הדסה

בשובה לניו יורק, שקעה בפעילות הציונית וקיבלה את תפקיד המזכיר של הפדרציה של ציוני אמריקה המתהווה. ב־1912 הקימה סאלד את ארגון הדסה (הסתדרות הנשים הציוניות באמריקה) שמטרתו היא לעודד נשים לפעול למען הבריאות של הציבור היהודי בארץ ישראל. ישיבת ההקמה התקיימה בחג פורים, ומכאן שם הארגון (הדסה – שמה השני של אסתר המלכה).

ב־1920, בהיותה בת 60, הגיעה לארץ ישראל לנהל את ההסתדרות המדיצינית שהקימה מרפאות ברחבי הארץ. על יכולותיה הארגוניות מספרת דבורה הכהן (שכתבה את הביוגרפיה שלה):

"בתחילה צחקו עליה. היא אישה, אמריקאית שלא שולטת בשפה ומה לה ולרפואה? אך היא הדהימה את כולם. היא הייתה אישה, שעושה שיעורי בית. כאשר פנתה לנושא מסוים היא הפכה למומחית בו"

במשך 13 שנה הקדישה עצמה סאלד ללא לאות לפרויקטים הרפואיים של "הדסה" וביניהם: הקמת בתי חולים, מרפאות, בתי ספר לאחיות, מערך טיפת חלב, ופיתוח תחום העבודה הסוציאלית בארץ.

סאלד והאחיות הראשונות, ביה"ח הדסה, 1921

מימין: טיפת חלב על חמור

פעילותה הציבורית והפוליטית בארץ ישראל

מלבד פעילותה בארגון הדסה, סאלד הצטרפה לקבוצת "ברית שלום", שחיפשה דרכים חדשות ושונות לפתרון הבעיה היהודית־ערבית תוך הדברות. ב־1927 מונתה לראש מחלקת הבריאות והחינוך של ההנהלה הציונית, שפעלה כמו "ממשלה" של היהודים הציונים בכל העולם.

בין החלטותיה הארגוניות הייתה ההחלטה על הקמת "לשכת סעד" סוציאלית־חברתית (נקראת בימינו: המחלקה לשירותים חברתיים) בכל רשות מקומית, בשהרשות תהיה אחראית להפעלתה, ואילו הוועד הלאומי יספק סיוע כספי, וכן פיקוח מקצועי והכשרה מקצועית על העובדים הסוציאליים בתחומה.

ב־1929 מונתה על ידי חיים ויצמן להיות המסבירה של העניין הציוני בארה"ב.

בשנת 1931 נבחרה לאספת הנבחרים השלישית מטעם רשימת "התאחדות נשים לשווי זכויות והסתדרות נשים עבריות".

סאלד (משמאל) באסיפת הוועד הציוני הזמני בניו יורק

ניהול עליית הנוער – "האמא של כולם"

מכתב שכתבה לבני עליית הנוער המתעתדים להתגייס לצבא הבריטי, 1942:

"לפני שתחליטו להתגייס, שאלו את עצמכם מה הסיבות לכך. האם אתם לוקחים בחשבון את הסכנות האורבות לתרבותנו, האנושית והיהודית? או שמא נובעת החלטה מהרצון לא להתמודד עם מטלות השיגרה המעיקות? חישבו: לו הוריכם היו עימכם, מה הם היו אומרים?" (A125\40)

בגיל 73 התגייסה לעמוד בראש ארגון "עליית הנוער" שמטרתו הייתה להעלות צעירים יהודים לארץ ישראל, ולהכשיר אותם לעבודה חקלאית. יוזמת הרעיון הייתה רחה פרייר שאליה פנו צעירים יהודים בברלין בשנת 1932, שפוטרו מעבודתם בשל יהדותם. אבל רק ב־1933 עם עליית הנאצים, החלה הסוכנות היהודית לפעל כדי להציל את הנוער היהודי.

האתגרים שעמדו בפני סאלד היו רבים; היה צורך לשכנע את הורי הילדים שיאפשרו להם לעלות לארץ, שנתפסה כמסוכנת, להתמודד עם המוסדות בארץ ולהשיג סרטיפיקטים שאפשרו את עלייתם לארץ, ולדאוג לחינוך ולהשתלבות של הילדים בארץ.

מיום ייסודו ועד סוף מלחמת העולם השנייה, העלה הארגון כ־15,000 ילדים מאירופה. סאלד השתדלה לפגוש כל ילד ברגע הגעתו לארץ ובהמשך הייתה כתובת לכל בעיה שמולה הם ניצבו.

מחויבותה האינטנסיבית לילדי עליית הנוער זכתה בהכרה של סאלד חסרת הילדים, ברחבי ארץ ישראל והעולם היהודי, ש"יום האם" יקרה על שמה.

הנהלת עליית הנוער בבית השיטה

קברה של סאלד בהר הזיתים

הנרייטה סאלד חלתה ונפטרה בירושלים בשנת 1945 ונטמנה בבית הקברות הר הזיתים. היא נפטרה לאחר השקיעה, כך שלעיתים מצוין יום פטירתה בטעות ב־ל' בשבט. בשנת 1948 נפלה העיר העתיקה בירושלים, כולל ההרים סביב לה בידי צבא ירדן. על קברה של סאלד וקברים אחרים סביבה נסלל כביש והמצבות הושחתו. במלחמת ששת הימים בשנת 1967 חזרו השטחים לידי ישראל, הקברים אותרו והמצבה שלה ושל קברים אחרים נבנו מחדש.

מדליה לזכרה של סאלד

עיצוב: גרטה ריס ווינר

מימין: בול דואר

ארכיונה האישי נמצא בארכיון הציוני המרכזי בירושלים. בצוואתה ביקשה סאלד לתרום כסף לקרן למחקר למען ילדים. בהוקרה על פועלה הרב הונצחה סאלד בתחומים רבים: קיבוץ "כפר סאלד" ורחובות בערים רבות נקראו על שמה; ספינת המעפילים "הנרייטה סאלד", שהפליגה ב־30 ביולי 1946 מיוון ועל סיפונה מעל 500 עולים, בהם כ־180 תינוקות, ילדים ובני נוער פליטי שואה; ב־1973 הונפק שטר של חמש לירות ישראליות שנשא את דיוקנה ועוד.

מקורות:

- דבורה הכהן (2019), **מנהיגה ללא גבולות: הנרייטה סאלד** – ביוגרפיה מקום ההוצאה: רעננה, שם ההוצאה: **עם עובד**
- דוד תדהר (עורך), **"הנרייטה סולד (סאלד)"**, ב**אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו**, כרך ד (1950), עמ' 1738
- סמילנסקי, משה, **"הנרייטה סאלד"**, חוברת תשורה למורים ומחנכים, **הוצאת מוסד סאלד למען הילד והנוער**, ירושלים 1950
- ארכיון ציוני מרכזי
- ארכיון ארגון הדסה
- מוזיאון יהודי במרילנד, ארה"ב
- ארכיב נשים יהודיות

אנו מכבדים את זכויותיהם של בעלי זכויות יוצרים ומשקיעים מאמצים באיתור בעלי זכויות יוצרים לצורך שימוש בחומרים המופיעים באתר. השימוש נעשה על פי סעיף 27א לחוק זכויות יוצרים תשס"ח-2007, ואם לדעתכם נפגעה זכותכם כבעלים של זכויות יוצרים בחומר המופיע באתר זה, הנכם רשאים לפנות באמצעות דואר אלקטרוני לכתובת: info@hamoreshet.org.il בבקשה לחדול מעשיית השימוש ביצירה, וציינו שם מלא ומספר טלפון, וצרפו צילום מסך וקישור לדף הרלוונטי באתר.

הפקה: מתנדבי קבוצת אבני מורשת – תקשורת לנכסי מורשת מוחשית [06/2024]
תחקיר וכתיבה: ד"ר שרה פולק
עיצוב: זאב הררי

אבני מורשת